

دانشگاه شاهد
دانشکده هنر
پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته نقاشی
عنوان پایان نامه تئوری:

تطبیق تفسیر ابن عربی از واقعه معراج حضرت رسول (ص) با نگاره‌های معراجنامه شاهرخی

عنوان پروژه‌ی عملی:

معراج حضرت محمد(ص)

استاد راهنمای تئوری و عملی:
جناب آقای دکتر علی اصغر شیرازی

استاد مشاور:
جناب آقای دکتر محسن مرآئی

دانشجو:
مهدی بدوی

تیرماه سال ۱۳۹۰

شماره: تاریخ:	اظهارنامه دانشجو	 دانشگاه شاهرود
<p>اینجانب _____ مهدی بدوی _____ دانشجوی کارشناسی / کارشناسی ارشد/ دکترا (PH.D) دانشکده هنر دانشگاه شاهد، گواهی می نمایم که پایان نامه تدوین شده حاضر با عنوان _____ تطبیق تفسیر ابن عربی از واقعه معراج حضرت رسول(ص) با نگاره‌های معراجنامه شاهرخی با راهنمایی استادان محترم سرکار خانم/ جناب آقایدکتر علی اصغر شیرازی..... توسط شخص اینجانب انجام و صحت و اصالت مطالب تدوین شده در آن، مورد تایید است همچنین اعلام می دارم در صورت بهره گیری از منابع مختلف شامل گزارش های تحقیقاتی، کتاب، مقالات تخصصی و غیره به منبع مورد استفاده به طور دقیق ارجاع داده شده است. به علاوه گواهی می دهم، مطالب مندرج در پایان نامه حاضر تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب و یا سایر افراد در هیچ کجا ارائه نشده و در تدوین متن پایان نامه حاضر، چارچوب(فرمت) مصوب تدوین گزارش های پژوهشی تحصیلات تکمیلی دانشگاه شاهد به طور کامل رعایت شده است. همچنین کلیه حقوق ناشی از گزارش پایان نامه حاضر را به دانشگاه شاهد واگذار می نمایم.</p> <p>نام و نام خانوادگی دانشجو:(دست نویس)</p> <p>امضای دانشجو:</p> <p>تاریخ:</p>		

شماره.....
تاریخ.....
پیوست.....

بسمه تعالی

صورتجلسه دفاع

مربوط به گروه نقاشی / تصویرسازی / ارتباط تصویری

جلسه دفاع از پایان نامه خانم/آقای

..... دانشجوی

رشته..... در روز..... مورخ.....

رساله
تحت عنوان
پروژه عملی

..... برگزار گردید.

هیأت داوران طی جلسه‌ای که همزمان تشکیل گردید پس از مشورت نمره دانشجو را به عدد

..... و به حروف تعیین و مورد قبول دانست.

نمره پروژه عملی	نمره رساله	امضاء	سمت	نام و نام خانوادگی
			استاد راهنما (رساله نظری)	
			استاد راهنما (پروژه عملی)	
			استاد مشاور	
			داور (عضو هیأت علمی دانشکده)	
			داور (استاد مدعو)	
			مدیر گروه یا نماینده تحصیلات تکمیلی	
نمره نهایی				

معاون آموزشی دانشکده

با توجه به برگزاری جلسه دفاعیه دانشجو در تاریخ

..... موارد فوق مورد تأیید می‌باشد.

نام و نام خانوادگی مدیر گروه
امضاء

اداره آموزش دانشکده

نظر به اعلام نمره دفاعیه دانشجو از سوی مدیرگروه محترم، جهت اقدام بعدی ارسال

می شود. معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

تاریخ و امضاء

تقدیم

به روح پاک برادر شهیدم علی اکبر بدوی
که عروج را تجربه کرد

دانشکده هنر دانشگاه شاهد

چکیده پایان نامه

این چکیده به منظور چاپ در نشریات دانشگاه تهیه شده است

عنوان پایان نامه: تطبیق تفسیر ابن عربی از واقعه معراج حضرت رسول (ص) با نگاره‌های معراجنامه شاهرخی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر علی اصغر شیرازی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر محسن مراشی

نام دانشجو: مهدی بدوی

شماره دانشجویی: ۸۷۷۴۹۵۰۰۱

رشته: نقاشی

چکیده

این پژوهش به مطالعه‌ی مبحث معراج از دیدگاه ابن عربی (عارف بزرگ قرن ششم و هفتم هجری قمری) و تطبیق آن با نگاره‌های معراجنامه‌ی شاهرخی می‌پردازد. به جز نگاره‌ها که سفر پیامبر(ص) در سفر معراج به تصویر می‌کشند، کلیت فرارگیری نگاره‌ها و حتی تعدادشان نیز با آراء ابن عربی اشتراکات مفهومی دارند. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که آراء ابن عربی بسیار در تفکر دربار شاهرخ و نیز نگارگر یا نگارگرانی که در دربار شاهرخ مشغول به انجام این سفارش بودند، نفوذ داشته است و در جای جای اثر نشان از این تأثیر و بروز آن مشاهده می‌شود. هدف از این تحقیق، یافتن تفسیر ابن عربی در باب معراج؛ نحوه مطابقت تفسیر ابن عربی از واقعه معراج بر معراج‌نامه شاهرخی و توصیف و تحلیل نگاره‌ها با توجه به تفسیر ابن عربی از واقعه معراج بوده است. به همین جهت در فصل پایانی به بررسی نگاره‌ها با توجه به آرای ابن عربی پرداخته شده است و تطبیق آراء و نگاره‌ها نشان داده شده است. روش تحقیق این پایان‌نامه توصیفی- تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و از فیش‌برداری برای این کار استفاده شده است. تعداد نگاره‌های کتاب معراجنامه‌ی شاهرخی ۶۱ نگاره است که تقریباً در همه‌ی آنها تطبیق با آراء ابن عربی دیده می‌شود.

واژگان کلیدی:

ابن عربی، معراج، معراج‌نامه شاهرخی، نگارگری، تیموریان

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است. تاریخ: امضاء:

فهرست مطالب

چکیده.....	Error! Bookmark not defined.
فهرست مطالب.....	ج
پیشگفتار.....	۵
فصل اول کلیات تحقیق.....	۱
فصل دوم معراج از نظر ابن عربی و تفاسیر.....	۱۱
۱-۲- بیوگرافی ابن عربی.....	۱۲
۲-۲- معراج در تفاسیر.....	۱۴
۳-۲- تاریخ وقوع معراج.....	۱۵
۴-۲- مراحل معراج.....	۱۶
۵-۲- هدف معراج.....	۱۷
۶-۲- روایت معراج در تفسیر المیزان.....	۱۸
۷-۲- آثار ابن عربی.....	۲۲
۸-۲- تفسیر ابن عربی از معراج.....	۲۴
۹-۲- روایت معراج خود ابن عربی در باب ۱۶۷ فتوحات مکیه.....	۲۹
۱۰-۲- آنچه در این معراج ابن عربی را حاصل آمده است.....	۴۰
۱۱-۲- آراء فلسفی ابن عربی.....	۴۰
۱-۱۱-۲- انسان کامل.....	۴۱
۲-۱۱-۲- قوس صعود و قوس نزول.....	۴۵
۳-۱۱-۲- تشبیه و تنزیه.....	۴۹
۴-۱۱-۲- عالم خیال (خیال متصل و خیال منفصل).....	۵۲
۱۲-۲- روایت معراج باب ۳۶۷ فتوحات مکیه، روایت ابن عربی از معراج پیامبر.....	۵۵
۱-۱۲-۲- آسمان دنیا - آسمان اول.....	۵۶
۲-۱۲-۲- آسمان دوم.....	۵۶
۳-۱۲-۲- آسمان سوم.....	۵۷
۴-۱۲-۲- آسمان چهارم.....	۵۷
۵-۱۲-۲- آسمان پنجم.....	۵۷
۶-۱۲-۲- آسمان ششم.....	۵۷
۷-۱۲-۲- آسمان هفتم.....	۵۷
۸-۱۲-۲- سدره المنتهی.....	۵۸
۹-۱۲-۲- پس از براق سوار بر رفر فگشت.....	۵۸
۱۰-۱۲-۲- مراتبی را که با رفر طی کرد.....	۵۹
فصل سوم نحله‌های فکری دوره‌ی تیموریان (تیمور و شاهرخ).....	۶۱
۱-۳- نحله‌های فکری دوره شاهرخ.....	۶۲
۲-۳- تأثیر ابن عربی در نحله‌های فکری دوره‌ی شاهرخ.....	۶۶
۳-۳- پیروان و شارحان ابن عربی که در تفکر دوره‌ی شاهرخ تأثیرگذار بودند.....	۷۲
۱-۳-۳- سعیدالدین فرغانی.....	۷۴
۲-۳-۳- کمال‌الدین عبدالرزاق کاشانی.....	۷۴

۷۴ ۳-۳-۳- سید حیدر آملی
۷۵ ۳-۳-۴- خواجه محمد پارسا
۷۵ ۳-۳-۵- عبدالکریم جیلی
۷۶ ۳-۳-۶- شاه نعمت الله ولی کرمانی
۷۶ ۳-۳-۷- صائن الدین علی تُرکه
۷۶ ۳-۳-۸- جامی
۷۹ فصل چهارم تطبیق آراء ابن عربی با نگاره‌های معراج‌نامه‌ی شاهرخی
۸۰ ۴-۱- نسخه معراج‌نامه
۸۴ ۴-۲- نگاره‌های معراج‌نامه‌ی شاهرخی
۱۱۲ ۴-۳- تطبیق آراء ابن عربی درباره‌ی معراج با نگاره‌ها
۱۱۲ ۴-۳-۱- آسمانها
۱۱۶ ۴-۳-۲- عروج به سمت چپ
۱۲۰ ۴-۳-۳- تشبیه و تنزیه
۱۲۴ ۴-۳-۴- قوس صعود و قوس نزول
۱۳۰ ۴-۳-۵- انسان یک سوم شب وجود است
۱۳۳ ۴-۳-۶- راز پوشیدن کفش در نماز
۱۳۸ ۴-۳-۷- تبری از حرکت
۱۴۵ ۴-۳-۸- وحدت وجود
۱۵۰ فصل پنجم بحث و نتیجه‌گیری
۱۵۱ ۵-۱- نتیجه‌گیری
۱۵۳ فهرست آیات و روایات
۱۵۵ فهرست تصاویر
۱۵۷ فهرست جداول و نمودارها
۱۵۸ فهرست منابع و مآخذ
۱۶۳ منابع تصویر
۱۶۴ گزارش کار عملی
۱۶۵ Abstract

پیشگفتار

بعد از قرآن کریم که مهم‌ترین سرچشمه‌ی فرهنگ‌سازی در تمدن اسلامی است، هیچ کس و هیچ چیز به اندازه‌ی پیامبر(ص) بر هنر و ادبیات مسلمانان تاثیر نگذاشته است. این تاثیرگذاری در عرصه‌های متعددی اتفاق افتاده که یکی از آن‌ها بحث معراج پیامبر است. هنرمندان و نقاشان ایرانی نخستین هنرمندان مسلمان جهان بودند که تصویر حضرت محمد(ص) را در نگارگری‌های خود نقش زدند.»

چهره نگاری از پیامبر اعظم و ائمه معصومین یکی از موضوعاتی بوده است که در طول تاریخ نگارگری اسلامی مورد توجه قرار داشته و یکی از اصلی‌ترین مضامین هنر دینی به شمار می‌رفته است. به اعتبار آثار به دست آمده هنرمندان ایرانی نخستین نگارگرانی بودند که تصویر پیامبر (ص) در کتب تاریخی و سرگذشت نامه‌ها به تصویر کشیدند.

در نگارگری ایرانی آثاری که دارای محتوای مذهبی هستند بسیار محدودند. از این میان معراج‌نامه‌ها بسیار شهرت دارند. اساساً عروج از این جهان به سوی جایی که این جهان نیست و تنگنا ندارد، خیال‌انگیز است. قرآن کریم در دو جا به معراج رسول‌الله اشاره دارد. یکی در سوره‌ی «اسرا» و دیگری در سوره‌ی «نجم». اگرچه موضوع معراج، حجم بسیار اندکی از قرآن را به خود اختصاص داده، حجم عظیمی از احادیث، روایات و ادبیات اسلامی مختص به این موضوع شده و از این رو بر فرهنگ مسلمانان نیز تاثیری عمیق برجا گذاشته است. معراج نخستین جایی است در فرهنگ اسلامی که در آن انسان از محدوده‌ی زمین و زمان رها می‌شود و به سمت فضاهایی که در خیال دارد حرکت می‌کند. مسلمانان با تصور معراج پیامبر، پر گرفته‌اند و هرچند خود نمی‌توانند به آن مرحله برسند، خیال معراج نیز برای‌شان سرشار از لذت بوده است.» از مهمترین مجالسی که در مورد پیامبر تصویر شده، تصاویر معراج است که در اواخر دوران‌های مکتب تبریز به دست آمده است: «از دوره آل‌جلایر معراج پیامبر نیز جزو مضامین اصلی نگارگری ایرانی می‌شود. تعداد معراج‌نامه‌های منثور و منظوم بسیار زیاد است؛ به عنوان مثال نظامی گنجوی حدوداً ۱۰ قطعه شعر درباره‌ی معراج پیامبراکرم(ص) سروده است. اما تعداد معراج‌نامه‌های مصور شده بسیار کم است. دو نسخه معراج‌نامه وجود دارد که به صورت آلبوم مجزا تفکیک شده است، یکی معراج‌نامه‌ای است که در دوره‌ی ایلخانی در تبریز به سال (۷۱۸-۷۳۵ه.ق) مصور شده است. معراج‌نامه‌ی مذکور در کارگاهی که هنرمند جلیل‌القدر ایرانی استاد احمد موسی، سرپرستی آن را بر عهده داشته، مصور شده است و دیگری، معراج‌نامه‌ای است که در زمان حکومت شاهرخ در هرات

(ق. ۵۸۴۳) نگاهشته و مصورسازی شده است. شاید معراج‌نامه‌ی شاه‌رخ‌ی جزو معدود کتب تاریخی کشورمان باشد که صرفاً به مسئله معراج پرداخته است. یعنی نگاره‌ها به صورت مطلق در خدمت معراج هستند و حتی جزئیات این سفر را با استناد به منابعی که ذکر کردند، به تصویر کشیده است.

از دیگر سو تأثیر بسزای فرهنگ و عرفان دوره‌ی تیموری را نباید نادیده گرفت که بسیار بر روند فکری نگارگان در دربار متأثر بوده است.

علاقه‌ی شخصی نگارنده به موضوع معراج و نیز مطالعه‌ی آثار ابن‌عربی سبب گردید که فکر مطالعه‌ی تطبیقی در این زمینه شکل گیرد که در ابتدا به صورت تحقیقات اولیه در مواردی مطابقت‌هایی بین این دو موضوع یافت گردید. این مطلب سبب ادامه مطالعه و علاقه‌مندی بیشتر شد که با همکاری و راهنمایی اساتید محترم به صورت این رساله به انجام رسید که جا دارد، در اینجا از زحمات ایشان قدردانی شود.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱. مقدمه

در نگارگری مذهبی ایرانی، تعداد مطالعاتی که به مضمون نگاره‌ها بپردازد بسیار اندک بوده و مطالعه‌ی تطبیقی در این زمینه صورت نگرفته و یا بسیار ناچیز و اندک است. نگاره‌های معراج‌نامه‌ی شاهرخی از این نظر که لحظه به لحظه‌ی سفر پیامبر(ص) را به تصویر می‌کشد بسیار حائز اهمیت است. با توجه به بستر غنی فرهنگی که این اثر در آن پدید آمده است جای مطالعاتی که تأثیر این بستر را در این آثار نشان دهد بسیار خالیست.

در این رساله به بررسی تطبیقی نگاره‌های معراج‌نامه‌ی شاهرخی با آراء ابن عربی در زمینه‌ی معراج می‌پردازیم. مبنای تطبیق‌ها آراء ابن عربی که درباره‌ی معراج هستند و نیز اصولی که بر پایه‌ی الهام از معراج پیامبر در آراء او شکل گرفته‌اند. با وجود فرضیه‌های ذیل که عبارتند از:

به نظر می‌رسد می‌توان تأثیرات تفسیر ابن عربی از واقعه معراج در نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی و اینکه در بسیاری از موارد مانند سفر انسان کامل و... دیدگاه ابن عربی با نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی انطباق دارد؛ به مطالعه‌ی آراء ابن عربی در زمینه‌ی معراج و تطبیق آنها با نگاره‌های کتاب معراج‌نامه پرداخته می‌شود. در این مورد نیز تطبیق آراء ابن عربی مشاهده می‌شود که نگارگر به طرز هوشمندانه‌ای از مبحث وحدت وجود الهام گرفته و آن را در تصویرسازی فرشتگان هفتادسری به کار برده است.

در فصل اول (کلیات تحقیق)، مقدمه‌ی تحقیق، فرضیات، سوالات، اهداف و پیشینه‌ی تحقیق آمده است و اشاره شده است که تاکنون چنین تحقیق تطبیقی در زمینه‌ی نگاره‌های کتاب معراج‌نامه‌ی شاهرخی و آراء ابن عربی درباره‌ی معراج انجام نشده است.

در فصل دوم به بررسی معراج از دیدگاه ابن عربی پرداخته شده است و روایاتی از معراج پیامبر را که ابن عربی اشاره کرده است، همراه با روایت معراج خود ابن عربی ذکر شده است. روایت معراج از دیدگاه مفسرین اسلامی نیز در این فصل مطرح شده است که نشان می‌دهد، آراء ابن عربی در خصوص معراج پیامبر (ص) با این دیدگاه‌ها نیز نزدیک است. در این فصل مباحث کلی فلسفه‌ی ابن عربی که او برخی از آنها را از معراج پیامبر (ص) الهام گرفته است، بررسی شده است که شامل: انسان کامل، قوس صعود و قوس نزول، تشبیه و تنزیه و عالم خیال؛ می‌شوند.

فصل سوم (نحله‌های فکری دوره‌ی تیموریان)، دوره‌ی شاهرخ تیموری مورد بررسی قرار گرفته است و تأثیر آراء ابن عربی از طریق فرقه‌ی پرنفوذ نقشبندیه در این دوره مطالعه شده است.

فصل چهارم که اصلی‌ترین فصل این رساله است، ابتدا در مورد نگاره‌ها بررسی اجمالی انجام گرفته است و از پرداختن بیش‌تر به ترکیب‌بندی نگاره‌ها و تجزیه‌تحلیل آنها پرهیز شده است. زیرا همان‌طور که در پیشینه‌ی تحقیق ذکر شده است این کتاب در این زمینه مورد مطالعه قرار گرفته است و بررسی‌های زیادی بر تجزیه و تحلیل نگاره‌های آن صورت گرفته در صورتی که کاری که در این رساله صورت پذیرفته تطبیقی می‌باشد. سپس به مطالعه‌ی تطبیقی میان مباحث فلسفی و نگاره‌ها پرداخته شده است. در این فصل ارتباط مضمونی بین اصول مطرح شده در فصل دوم با نگاره‌ها پرداخته شده که در تمام موارد تطبیق وجود دارد. این مباحث عبارتند از:

۱. آسمانها. در این مبحث از طریق جداولی دیدارهای پیامبر (ص) با سایر پیامبران در آسمانهای هفتگانه آمده است که میزان تطبیق روایات ابن عربی، با دیدارهای تصویر شده در معراج‌نامه را نشان می‌دهند. در این مورد تطبیق بسیار زیاد است.

۲. عروج به سمت چپ. در تمام نگاره‌ها جهت پیامبر (ص) که سوار بر براق در حال سفر در آسمانها تصویر شده است، از سمت راست کادر به سمت چپ آن تصویر شده است. ابن عربی اشاره دارد که جهت چپ آشکارگی و کشف حقایق الهی است که در سمت راست پوشیده و مستوراند و طبق روایات مفسرین، در شب معراج اسراری بر پیامبر (ص) هویدا گشته است که هیچ‌کس را بر آنها آگاهی نیست. در این مورد تطبیق کامل

عقاید ابن عربی با نگاره‌ها را می‌بینیم که همه‌ی نگاره‌ها بدون استثناء حضرت محمد(ص) را به سمت چپ تصویر نموده‌اند.

۳. تشبیه و تنزیه. مبحث تشبیه را می‌توان در شباهت روایات با نگاره‌ها دید و مبحث تنزیه را بدین‌گونه که: حقیقت واقعی معراج منزّه است از واقعیت امر که نگارگر قصد نشان دادن آن را داشته است. در واقع نگاه نگارگر نشان دادن عالم مثال (برزخی) بوده است. با اینکه تمامی نگاره‌ها با توجه به احادیث و روایات معراج تصویرسازی شده‌اند اما نمی‌توان آنها را مطابق واقعیت طبیعت دانست؛ که این با مبحث تنزیه مطابقت دارد.

۴. قوس صعود و قوس نزول. یکی از اساسی‌ترین مباحثی که ابن عربی در فلسفه‌ی خویش از آن بهره می‌گیرد مبحث قوس صعود و نزول است که به گفته‌ی سید حیدر آملی او این مبحث را از آیه‌ی نهم سوره‌ی نجم الهام گرفته است که در آن اشاره شده که پیامبر در شب معراج به جایی رسید که فاصله‌اش با پروردگار به اندازه‌ی دو کمان شد. او این مبحث را به انگشتی تشبیه می‌کند که نگین آن انگشت انسان کامل (حضرت محمد(ص)) است. ابن عربی در فتوحات مکیه می‌گوید که خداوند را نزول است و ما را معراج. بدین ترتیب او قوس صعود را معراج نامیده است.

اگر بخواهیم نگاره‌های کتاب را به مثابه این انگشتی در نظر بگیریم؛ از نگاره اول تا نگاره‌ی «به سجده رفتن حضرت محمد(ص) در عبادت پروردگار» قوس صعود را نشان می‌دهد که در گذر از آسمانهای هفتگانه معرفت برای او حاصل می‌شود. از نگاره‌ی «به سجده رفتن حضرت محمد(ص) در عبادت پروردگار» تا نگاره‌ی «رسیدن به عرش الهی و عبادت ساحت الهی توسط حضرت محمد(ص)» در مرکز این انگشت و نگین آن قرار می‌گیرند؛ زیرا در این دو نگاره پیامبر(ص) در حال سجده نشان داده شده است؛ که به طور سمبلیک رسیدن به پروردگار را نشان می‌دهد، که به عقیده‌ی ابن عربی جایگاه انسان کامل است. از نگاره‌ی «رسیدن به عرش الهی و عبادت ساحت الهی توسط حضرت محمد(ص)» تا آخرین نگاره‌ی کتاب قوس نزول را نشان می‌دهد.

۵. انسان یک‌سوم شب وجود است. ابن عربی شب وجود را به سه قسمت تقسیم کرده و جایگاه انسان را در قسمت سوم آن می‌داند که شرح آن رفت. اگر عدد نگاره‌های این کتاب را (با در نظر گرفتن تعدادی از آنها که مفقود شده‌اند) تقسیم بر سه کنیم؛ حدوداً نگاره‌های سی و نه و چهل به بعد یک سوم پایانی آن هستند

که نشانه‌ی آن است که پیامبر در یک سوم پایانی شب معراج (نمادی از یک‌سوم شب وجود) به مقام او ادنی رسیده و پیوسته در آن مقام خواهد بود. این مبحث با آرای ابن عربی مطابقت دارد.

۶. راز پوشیدن کفش در نماز. ابن عربی نماز را وسیله‌ی قرب و نزدیکی به پروردگار می‌داند که قرب و نزدیکی به واسطه‌ی سلوک و سفر به سوی خداوند است. او معتقد است که نمازگزار در نماز، منزل به منزل راه می‌پیماید و اشاره به آیه‌ی ۳۱ سوره‌ی اعراف دارد که دستور داده شده که هنگام نماز جامه به تن کنید. ابن عربی همچنین روایتی از صحابه را مطرح می‌کند که می‌گویند: چون این آیه نازل گردید به ما دستور داده شد که با کفش نماز بخوانیم. ابن عربی نماز را طی کردن منازل می‌داند که نمازگزار در طول نماز طی می‌کند. نکته‌ی جالبی که در نگاره‌های معراج‌نامه‌ی شاهرخ‌ی وجود دارد این است که در این کتاب ۴ نگاره وجود دارد که پیامبر(ص) را در حال عبادت و نماز نشان می‌دهد که در تمام این نگاره‌ها حضرت کفش به پا دارند در صورتی که در سایر نگاره‌ها چنین پوشی بر پای ایشان دیده نمی‌شود. این مورد نیز کاملاً با آنچه ابن عربی در این باره گفته است مطابقت دارد.

۷. تبری از حرکت. ابن عربی مبحثی را مطرح می‌کند به نام رگابان، که در آن اصل تبری از حرکت را مطرح می‌کند. او می‌گوید سالکان راه حق ساکن‌اند و به واسطه‌ی مرکب‌هایشان در حرکتند. در نگاره‌های معراج‌نامه تمامی نگاره‌هایی که حرکت پیامبر را - در گذر از آسمان‌ها و در بهشت و جهنم - نشان می‌دهند پیامبر، سوار بر براق - مرکب خاص آن حضرت در شب معراج - است و به وسیله‌ی این مرکب عجیب سفر می‌کند و حرکت داده می‌شود. اما در جایی که پیامبر به محضر پروردگار می‌رسد، دیگر براق و جبرئیل حضور ندارند و در این مکان مقدس پیامبر(ص) در سکون با پروردگار ملاقات می‌کند. در معراج‌نامه‌ی شاهرخ‌ی نگاره‌های دیگری هم وجود دارند که پیامبر(ص) بدون مرکب و پیاده تصویر شده‌اند اما در این نگاره‌ها پیامبر ثابت بوده و در حال حرکت کردن نیستند. این مبحث نیز کاملاً با عقاید ابن عربی مطابقت دارد.

۸. وحدت وجود. ابن عربی را در متون اسلامی غالباً به عنوان مبدع نظریه وحدت وجود می‌شناسند. ابن عربی وجود را واحد و تعینات را کثیر می‌داند. به عقیده‌ی او وحدت در اشیاء ظهور یافته است که این موجب نمی‌شود که تصور کنیم وجود نیز متکثر است بلکه کثرت متعلق به اعیان و تعینات است نه وجود؛ وجود واحد و میرا از هر گونه تکثر است.

در معراج‌نامه‌ی شاهرخ‌ی نمونه‌هایی از این مفهوم را می‌توان یافت که نگارگر با تخیل خلاق خود مفهوم وحدت در کثرت و کثرت در وحدت را به تصویر کشیده است. در این تصاویر «فرشتگان هفتاد سر»

ترسیم شده‌اند که با هر سر به زبانی خداوند را می‌ستایند. در تصاویر این فرشتگان ابتدا انسانی معمولی را می‌بینیم با یک سر، اما بعد سرهای متعدد را در پشت این سر می‌بینیم. نگارگر سرهای دیگر را روی گردنهای دیگری سوار نکرده و یا موجود عجیب و غریبی ترسیم نکرده است. این تصاویر را می‌توان مصداقی برای مفهوم کثرت در وحدت (هفتاد سر متعلق به یک فرشته) و وحدت در کثرت (یک فرشته دارای سرهای متعدد) دانست. با توجه به اسم فرشته‌ای که در نگاره ترسیم شده، که فرشته‌ی نمازگزار است، انسان به یاد مسلمانان در صفوف نماز جماعت می‌افتد که چنین حالتی پیدا می‌کنند، جمعی در عبادت پروردگار هستند که با انجام این فریضه‌ی الهی به وحدت با معبود رسیده و با او یکی می‌شوند.

۲. نوع تحقیق

نظری

۳. تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق و پیشینه

نگارگری ایران همواره با ادبیات رابطه مستقیم داشته و همگام بوده‌اند و ادبیات نیز در بسیاری موارد متأثر از حکمت‌ها و مفاهیم اسلامی بوده است. بخش عظیمی از این همگامی مربوط به بهره‌گیری هنرمندان از اندیشمندان و متفکران و آراء ایشان در آثارشان می‌باشد. یکی از این متفکران ابن‌عربی است که آراء او در باب عالم مثال، خیال و انسان کامل... می‌باشد. از سوی دیگر یکی از آثار برجسته هنرمندان نگارگر در ابتدای سده نهم، نگاره‌های داستان معراج می‌باشد. در دوره‌ای که این سفر روحانی و جسمانی و معراج پیامبر(ص) مصور گردیده است، آراء و اندیشه‌های عرفانی گسترش می‌یابد. دوره شاهرخ تیموری دوره‌ایست که در دربار او نسخه‌های فراوانی مصور گردیده ولی این نسخه به لحاظ نوع موضوع و نحوه اجرا متفاوت از دیگر نسخه‌ها است. همچنین اندیشه‌های فرقه نقشبندی که در این دوره به اتمام و اكمال در این عهد رواج دارد و روسای آن در درگاه تیموریان ارج و قرب دارند، از آراء و اندیشه‌های ابن‌عربی نیز متأثر می‌باشند. کتاب معراج نامه شاهرخی دارای ۵۷ نگاره می‌باشد که به شرح سفر ماورائی پیامبر اکرم(ص) و گذر از آسمان‌ها و دیدار پیامبران در طبقات آسمان‌ها و بهشت و جهنم می‌پردازد. بدین منظور بررسی تأثیر تفاسیری که ابن‌عربی از واقعه معراج به طور مستقیم و غیر مستقیم در کتاب‌های فصوص‌الحکم و فتوحات‌مکیه ذکر نموده است. در نگاره‌های این نسخه (معراج‌نامه شاهرخی) مورد پژوهش می‌باشد. سوال‌هایی که در این زمینه مطرح می‌شوند:

- آیا می‌توان در نگاره‌های معراج نامه شاهرخی تأثیرات تفسیر ابن‌عربی از واقعه معراج را یافت؟

- آیا تفسیر ابن‌عربی از معراج با نگاره‌های معراج نامه شاهرخی قابل انطباق است؟

۴. پیشینه و ضرورت انجام تحقیق:

در زمینه معراج‌نامه شاهرخی تحقیق‌های بسیاری صورت گرفته مانند:

پایان‌نامه‌ها:

- ۱- بررسی معراج‌نامه شاهرخی، پژوهشگر: رضیه رضی‌زاده، استاد راهنما: محمدعلی رجبی، استاد مشاور: مرتضی افشاری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۸۳، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران.
 - ۲- بررسی یک داستان مذهبی: معراج‌نامه. پژوهشگر: شیوا شعیبی، استاد راهنما: اکبر نیکان‌پور، استاد مشاور: محمدرضا ریاضی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد. در این پایان‌نامه موضوع اصلی شناخت داستان معراج و بررسی تصاویر معراج‌نامه ایغوری ایجاد تصویرسازی برای داستان معراج‌نامه بوده و شامل موارد زیر می‌باشد: تعریفی بر معراج در متون ادبی و مذهبی و معرفی معراج‌نامه‌ها، بررسی تصویرسازی از ابتدا تا دوره تیموری، ترجمه و پژوهشی بر معراج‌نامه ایغوری.
 - ۳- تحلیل نسخه خطی معراج‌نامه (مکتب هرات نیمه اول قرن ۹هـ.ق). پژوهشگر: مهنوش نادری، استاد راهنمای نظری و عملی: مینو اسعدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد نقاشی، دانشگاه الزهرا. در این پایان‌نامه به تحلیل نگاره‌ها بر اساس: رنگ‌بندی، ترکیب‌بندی، نقش پیکره‌ها و استفاده از سمبل‌ها پرداخته شده است و با وجود فرضیه سه گانه بودن نگارگران این کتاب، به مقایسه تصاویر سه‌گانه پرداخته شده و نیز تأثیراتی که از هنر تصویری ایران باستان و ممالک دیگر گرفته مورد بررسی قرار گرفته است.
 - ۴- بررسی زیبایی‌شناسانه نسخ مصور معراج‌نامه. پژوهشگر: لاله شمسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. این پایان‌نامه به توصیف نگاره‌ها با توجه به اصول ترکیب‌بندی کادر و رنگ و سایر اصول زیبایی‌شناسانه در هنرهای تجسمی می‌پردازد.
 - ۵- رمزشناسی معراج، پژوهشگر: بهنام کامرانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر دانشگاه هنر. این پایان‌نامه به تعریف رمز، عروج در ایران باستان و در نهایت به معراج از دیدگاه بایزید بسطامی، سنایی، روزبهان بقلی، سهروردی و ابن‌سینا می‌پردازد. البته به نظر می‌رسد که بیش از ۲۰ الی ۳۰ صفحه از پایان‌نامه به عنوان آن پرداخته نشده است و نیز هیچ ایده‌ای برای اثبات یا پرداختن در این تز ارائه نشده بود. در بخش مطالبی که به آراء افراد مختلف می‌پردازد که به نظر بی‌ارتباط با عنوان است برای این تحقیق راه گشا بود.
- آثار ذیل نیز در درک آراء ابن‌عربی مفید واقع می‌شوند:

۶- بررسی تحلیلی و نقد روش تفسیر عرفانی با نگاهی بر تفاسیر لطائف الاشارات، کشف الاسرار التأویلات النجمیه تفسیر منسوب به ابن عربی. رساله دکتری پژوهشگر محسن قاسم پور، رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۷۹.

۷- بررسی آراء ابن عربی درباره انبیاء در فصوص الحکم. پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهشگر فریبا حبیبی، رشته ادیان و عرفان دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکزی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دو پایان نامه اخیر نیز به توصیف و بسط آثار و نضرات ابن عربی می پردازند که از جمله مواردی که در کتاب های انتخاب شده برای پژوهششان، موضوع معراج نیز وجود دارد که در رمزگشایی و رسیدن به تفاسیر ابن عربی از معراج می توانند راه گشا باشند.

مقالات:

۱- شمسی. لاله، شاد قزوینی. پریسا (۱۳۸۵)، معراجنامه نگین درخشان نگارگری ایلخانی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۸.

این مقاله به جلوه های درخشان رقعہ های معراجنامه ی احمد موسی، از لحاظ بصری پرداخته است و از طریق طبقه بندی رقعہ ها و تحلیل کیفیات بصری آنها به کشف دیدگاه های نگارگران کهن می پردازد و بازتاب تفکر الهی و خلوص باورهای آنها را در آثار مصورشان جستجو می کند.

۲- شین دشتگل، هلنا (۱۳۸۳)، متن نوشتاری نسخه خطی معراج نامه میر حیدر، نشریه کتاب ماه هنر، مرداد و شهریور ۱۳۸۳.

این مقاله به جمع آوری سیر تاریخی ترجمه متن کتاب می پردازد که در پاره ای موارد که به تحلیل خط در نگاره ها پرداخته است برای موضوع این پژوهش سودمند است. البته متن مورد نظر هنوز به طور کامل ترجمه نشده است.

۳- شایسته فر، مهناز (۱۳۸۸)، حضور نمادین پیامبر در معراج نامه شاهرخی، نشریه کتاب ماه هنر، مهر ۱۳۸۸.

در چکیده این مقاله یکی از اهداف عنوان شده، بررسی چگونگی ویژگی های تکنیکی و نمادین تصاویر است. این مقاله نیز بیشتر به توصیف عناصر برخی از تصاویر که در مقاله آمده پرداخته است.

تحقیق‌های صورت گرفته به بررسی نمادها، رموز و زیبایی‌شناسی آثار معراج‌نامه و بررسی آراء ابن عربی می‌پردازند؛ کاملاً پیداست که با موضوع این پایان‌نامه متفاوت هستند چون تحقیق حاضر تطبیقی بوده و از نگاه تفسیر ابن عربی در مورد واقعه معراج بررسی خواهد شد.

۵. ضرورت انجام تحقیق

با توجه به جستجوی محقق در این زمینه و عدم وجود چنین پایان‌نامه‌ای در بانک‌های اطلاعاتی کشور (پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران irandoc.ac.ir و کتابخانه ملی)، و عدم وجود هیچ نوع تحقیقی با این دیدگاه؛ و نیز زمینه تحقیقاتی اینجانب در این باب و با توجه به تخصص استاد راهنما و مشاور ضرورت چنین پژوهشی در میان تحقیقات حاضر الزامی به نظر می‌رسد.

۶. فرضیه‌ها

- به نظر می‌رسد می‌توان در نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی تأثیرات تفسیر ابن عربی از واقعه معراج را یافت.

- به نظر می‌رسد در بسیاری از موارد مانند سفر انسان کامل و... دیدگاه ابن عربی با نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی انطباق دارد.

۷. هدف‌ها (اصلی - فرعی)

۱- ترسیم کردن تفسیر ابن عربی در باب معراج

۲- مطابقت تفسیر ابن عربی از واقعه معراج بر معراج‌نامه شاهرخی

۳- توصیف و تحلیل نگاره‌ها با توجه به تفسیر ابن عربی از واقعه معراج

۸. نتایج اصلی تحقیق حاضر، چه کاربردهایی خواهد داشت؟

نتایج این تحقیق می‌تواند در اختیار ارگان‌هایی چون دانشکده‌های هنر کشور، فرهنگستان هنر، حوزه هنری، میراث فرهنگی قرار گیرد.

۹. ویژگی جدید بودن و نوآوری طرح

یکی از نتایج اصلی آن گشودن افقی جدید در بررسی نگاره‌های معراج‌نامه شاهرخی و نیز آراء ابن عربی است. از دیگر نتایج اینکه شاید این تحقیق زمینه‌ای را برای تحقیق در موارد مشابه در بسط معانی تعالیم اسلام و مطابقت آن‌ها با نگارگری در ایران فراهم نماید.

۱۰. روش انجام تحقیق و روش گردآوری اطلاعات و ابزار آن

روش انجام تحقیق: توصیفی-تحلیلی

روش گردآوری اطلاعات: کتابخانه‌ای.

ابزارهای گردآوری اطلاعات: برگه شناسه و مشاهده تصویر.

۱۱. معرفی جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه

جامعه آماری: کتاب‌های فصوص‌الحکم، فتوحات مکیه و اسم اعظم: شرح کتاب السری الی مقام

الاسری شیخ اکبر محیی الدین ابن عربی و معراجنامه شاهرخی (جمع آوری شده توسط خانم ماری رز سگای)

روش نمونه‌گیری: سرشماری

تعداد نمونه کل آثار (۵۷ نگاره)

۱۲. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

کیفی